

Josse Franssen

TEKSTEN: VERONIQUE BOONE, MAURIZIO COHEN, BENOIT MORITZ
FOTOGRAFIE: MAXIME DELVAUX

[7]
EEN LEVEN IN HET TEKEN VAN HET MODERNISME

[25]
DE VIJFHOEK & HET WESTEN VAN BRUSSEL

[39]
DE OMGEVING VAN HET PARK VAN LAKEN

[53]
SCHAARBEEK & EVERE

[77]
SINT-LAMBRECHTS-WOLUWE & OUDERGEM

[95]
DE OMGEVING VAN HET TERKAMERENBOS

[117]
HET ZUIDWESTEN VAN BRUSSEL

[148]
PROJECTEN & REALISATIES

[152]
BIBLIOGRAFIE

[157]
OVER DE AUTEURS

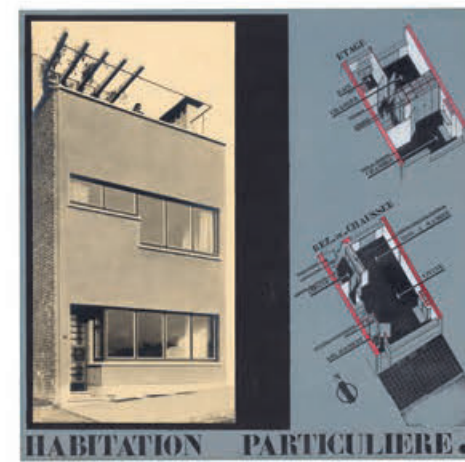
Woning Sweerts, Messidorlaan 9, Ukkel, 1929–31. Verbouwd

Een leven in het teken van het modernisme

Josse Franssen werd op 3 december 1906 geboren in Laken, een gemeente die toen nog geen onderdeel was van Brussel. Hij woonde met zijn ouders, Arnold Franssen en Julie Van den Schrick, in een klein huis op het nummer 4 van het Onze-Lieve-Vrouwvoorplein, tegenover de kerk van Laken. Zijn vader dreef handel in chemische producten, verf, vernis en koloniale waren.

Hij stapte over van de Grieks-Latijnse humaniora naar de wetenschappelijke richting aan het Institut Saint-Louis en volgde daarna lessen decoratie aan Saint-Luc in Schaarbeek. In diezelfde school begon hij de opleiding architectuur, maar hij stopte die na een dispuut met een van zijn lesgevers, die vond dat de 'moderne' opvatting van de architectuur niet in overeenstemming was met de principes van de school. Hij behaalde het diploma van architect-technicus en ging aan de slag in het atelier van Victor Horta aan de Académie royale des Beaux-Arts van Brussel, waar hij in 1928 zijn studies voltooide. Die periode is weinig en slechts fragmentarisch gedocumenteerd, en in interviews aan het einde van zijn leven gaf Franssen er zelf ook geen precieze informatie over. Het is in die jaren dat de moderne beweging ontloek, waarvan een belangrijke kern zich in België ontwikkelde. Bovendien liet de pas opgerichte École de La Cambre [1927] een nieuwe wind waaien in Brussel en in de rest van het land en werd de school een referentie voor de avant-garde-ideeën in de kunst in het algemeen en in de architectuur in het bijzonder. Franssen trad toe tot die nieuwe creatieve

wereld en bouwde vanaf het begin van zijn loopbaan een netwerk op via diverse professionele en culturele organisaties. Hij zou een tijdje assistent zijn geweest van de landschapsarchitect Jean Canneel-Claes. Na zijn studies was hij stagiair bij Julien De Ridder en vervolgens bij Pierre Verbruggen. Met de steun van die laatste en van Jacques Obozinski kon hij toetreden tot de Société centrale d'Architecture de Belgique (SCAB). In 1929, aan het begin van zijn carrière, bouwde hij zijn eigen atelierwoning aan de Coghensquare, in een wijk die symbolisch zou worden voor de avant-gardearchitectuur in Ukkel. In 1932 trouwde hij met Jeanne-Josée Sweerts, dochter van Émile Sweerts en Flore Marie Adèle, voor wie hij in 1931 een woning voltooide op het nummer 9 van

Woning Van Arenbergh, Messidorlaan 50, Ukkel, 1933–34. Verbouwd

Gewel aan de Leopold III-laan. Historische foto

Zijgevel aan de Wahislaan. Historische foto

twee lokalen voor kantoren, studio's en aan beide uiteinden appartementen. Ze is zo ontworpen als een soort actieve binnenstraat die animo geeft aan het leven in het gebouw. Het complex is ook bereikbaar via de Bloemtuinenlaan waar bijkomende toegangen zijn aangebracht in het verlengde van de distributiekernen.

De ondergrondse verdiepingen bestaan uit twee parkingniveaus, die elk toegankelijk zijn via specifieke hellingen aan de ingang [Bloemtuinenlaan] en de uitgang [Jeugdlaan]. Aanvankelijk was een benzine-station voor de bewoners op het niveau -1 overwogen, maar uiteindelijk is dat een 'wassalon' voor auto's geworden.

Het gebouw is opgetrokken met speciaal ontworpen betonplaten met inkepingen voor de verticale wanden. Die platen zijn aangebracht op een geraamte van in de gevel geïntegreerde balken, wat tijdens het bouwen een snelle opeenstapeling van de elementen mogelijk maakte.

Op de naar het zuiden georiënteerde hoofdgevel springt het lijstwerk van de gordijngevel in op elke verdieping, zodat een passerelle met een beschermende reling ontstaat. Deze configuratie werd om esthetische redenen bedacht, maar had ook een functionele rol bij mogelijke brand, omdat de passerelle alle appartementen met elkaar verbond, waardoor een naburig appartement vlot bereikbaar was in geval van gevaar. Ook aan de achtergevel ging

Franssen voor het structurele ontwerp innovatief te werk door geprefabriceerde betonelementen te gebruiken voor de balkons aan de noordkant.

In de appartementen zelf koos hij voor een ChauRay-verwarmingssysteem met buizen die zowel in de vloer als in het plafond zijn ingebouwd, wat de beperkingen van het werken met steunmuren wegnam. Daardoor ontstaat in de vertrekken aan de voorgevel een visuele continuïteit van binnen naar buiten.

Elke bouwlaag telt acht appartementen met twee slaapkamers en twee studio's. Alle woningen zijn doorzonappartementen, met uitzondering van de twee naar het zuiden georiënteerde studio's. In de praktijk werden enkele studio's gekocht door de eigenaars van een aangrenzend doorzonappartement om zo een groot appartement met drie slaapkamers te kunnen creëren.

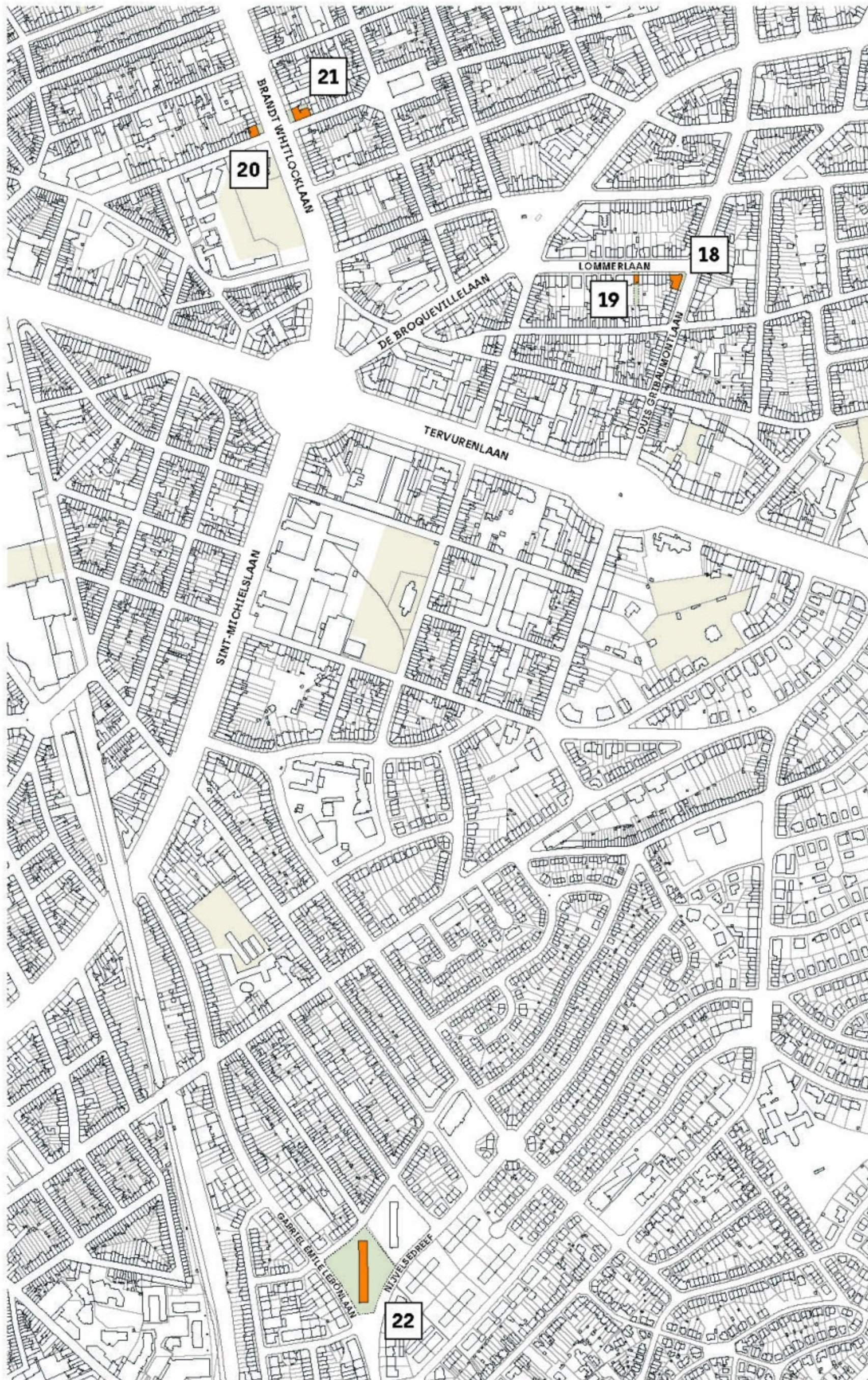
In meer dan zestig jaar heeft het gebouw meerdere veranderingen ondergaan: de donkere verf van de zijgevels werd gehomogeniseerd met het lichtgrijs van de hoofdgevels vooraan en achteraan, de sculpturen die Frans Lamberechts voor de centrale zuil van de twee vestibules had ontworpen, zijn verdwenen, de zonneterrassen en de gemeenschappelijke speelzaal worden niet langer gebruikt, de grote antenne die aanvankelijk boven op het appartementsblok stond, is gedemonteerd en veel oorspronkelijk houten lijstwerk is vervangen door lijstwerk van aluminium of pvc, waardoor de homogeniteit van het gebouw verloren is gegaan.

Door de kracht van de locatie in combinatie met een sterke volumetrie komt het monumentale karakter van het gebouw echter ook vandaag nog tot uiting in het Brusselse stadslandschap.

(→ BIBL. 66, 63, 64, 102)

SINT-LAMBRECHTS-WOLUWE & OUDERGEM

Net zoals de Generaal Wahislaan maakte de Brand Whitlocklaan in Sint-Lambrechts-Woluwe deel uit van de grote ringweg die wegeninspecteur Victor Besme in 1866 had bedacht in zijn *Algemeen plan voor de uitbreiding en verfraaiing van de Brusselse agglomeratie*. Tijdens de eerste verstedelijking aan het begin van de twintigste eeuw vertaalde zich dat in herenhuizen, burgerwoningen en opbrengstpanden. Meteen na de oorlog bouwde Franssen op het nummer 77 van diezelfde laan een appartementsblok op een hoek, ter vervanging van een herenhuis dat hiervoor werd gesloopt. Dit project, uitgevoerd na het gebouw aan de Max Roosstraat, is het eerste dat Franssen realiseerde langs een grote stedelijke as in de hoofdstad, die net zoals enkele andere wegen in de jaren 1950 en 1960 aanpassingen onderging onder invloed van het autoverkeer. In 1954 trok Franssen aan de overkant van die laan op een onbebouwd perceel een tweede hoekpand op met een gevel waarin hij de betonstructuur van het gebouw duidelijker probeerde te benadrukken.

In de jaren 1950 ontwierp Josse Franssen twee woningen in de residentiële wijken in volle ontwikkeling gelegen tussen de Louis Gribaumontlaan en de Georges Henrilaan. Hij bouwde eerst een modale rijwoning aan de Gribaumontlaan (1949), gevolgd door een burgerlijke rijwoning aan de Lommerlaan (1950–51), waarna hij, tien jaar later, een gebouw ontwikkelde voor collectieve huisvesting op de hoek van deze straat en de Gribaumontlaan (1960–62).

Résidence Europa II, een minder bekend project van Franssen, ligt op de grens tussen Oudergem en Sint-Pieters-Woluwe. Stedenbouwkundig gezien onderscheidt dit verrassende project zich om drie redenen van andere realisaties. Ten eerste door de omvang van de constructie, die zich uitstrekt over 100 meter in de lengte en in één doorlopend volume 18.000 vierkante meter aan wooneenheden biedt. Ten tweede door de inplanting in een strikt open bebouwing met naar het oosten en het westen georiënteerde appartementen, volledig los van enige stedelijke compositie in de omgeving. En tot slot door de integratie ervan in de marge van een grootschalige vastgoedoperatie door Etrimo – het Parc Europe van de Groupe Urbanisme (1960) – met meerdere appartementencomplexen in open bebouwing rond collectieve groene ruimten. Résidence Europa II overheerst met haar dertien bouwlagen (inclusief de verdieping met zonneterras) alle andere gebouwen die gerealiseerd werden in het kader van deze operatie, met tien bovengrondse bouwlagen.

Ingang met sculptuur van Frans Lamberechts. Historische foto

ander publiek aan te trekken. De bovenste inspringende verdieping heeft een monumentale uitkragende pergola.

De structuur van het gebouw, een echt architecturaal statement, is van gebouchardeerd beton. Die keuze resulteerde in lange discussies met de gemeente Ukkel voor ze uiteindelijk werd aanvaard. Door de grote vensters zijn de appartementen meteen leesbaar in de gevel: twee appartementen met één slaapkamer flankeren het grote appartement in het midden, dat toegankelijk is via de twee verticale circulaties – een daarvan is bedoeld als dienstingang. Door de zuidwestelijke oriëntatie zijn grote terrassen mogelijk zonder de lichtinval naar binnen te hinderen. Franssen besteedde bijzondere aandacht aan de terrassen en ontwierp grote bloembakken die in de borstweringen zijn geïntegreerd, zeer minimalistisch, als een eenvoudige horizontale lijn. Net zoals in de andere gebouwen uit die periode – Brand Whitlock I en II bijvoorbeeld – speelde Franssen hier niet enkel met de materialen en hun materialiteit maar ook met het kleurenpalet: grijs gebouchardeerd beton, roze kwartsiettegels, witgeschilderd houten lijstwerk en gevarieerde kleuren voor de terrasmuren. De bloemen in de bloembakken – van de benedenverdieping tot de bovenverdiepingen – maakten dit kleurenpalet nog vrolijker. Vandaag zijn de kleuren helaas verdwenen en vervangen door uniforme beigetinten.

Blikvanger van het gebouw is de ingang. De majestueuze uitkragende luifel bevindt zich boven de hoofdingang en de dienstingang. Pierre-Louis Flouquet beschreef de sculptuur van Frans Lamberechts als een 'vorm van plantaardige expressie die tegelijkertijd sterk, soepel en sierlijk is, en die bijzonder dicht aanleunt bij zijn onderzoek naar pure beeldhouwkunst'. De sculptuur is uitgewerkt rond de radio- en tv-antenne en krijgt zo de status van een baken. Het was de eerste van vele samenwerkingen tussen Franssen en Lamberechts. De eerste koos trouwens een sculptuur van de tweede – met als titel *Motif architectonique* – ter versiering van zijn eigen appartement op de zesde verdieping.

Franssen onderzocht de mogelijkheden van het gemeenschapsleven in het gebouw, dat hij voorzag van moderne technieken en comfort. De antenne staat er als een mast en afficheert de volstrekte moderniteit van de bewoners. Vanaf het midden van de jaren 1950 was de televisie een massaproduct, maar toch bleef ze weggelegd voor de hogere inkomens. Dat geldt ook voor het dubbele Thermopane-glas dat Franssen hier voor de eerste maal gebruikte. De gemeenschappelijke ruimten zijn gegroepeerd op de kelder verdieping: twee lokalen om wasgoed te drogen en drie aparte lokalen voor fietsen, motorfietsen en kinderwagens. De dienstingang sluit aan op de hellende inrit voor de auto's, vanwaar je vervolgens de grote hal bereikt. De conciërgewoning kijkt uit op de gang binnen en maakt een directe toegang mogelijk tot dienstlokalen zoals de verwarmingsruimte. Door de aanzienlijke lengte van de percelen besliste Franssen om de garages aan de achtergevel te plaatsen, in een apart gebouw bedekt met een gazon dat doorloopt tot aan het kreupelhout achteraan op het terrein. De oorspronkelijk geplande speeltuin werd uiteindelijk niet uitgevoerd en bleef beperkt tot een gemeenschappelijke tuin met een zandbak. Die aandacht voor ontspanningsruimte voor kinderen en jongeren werd later in praktijk gebracht in andere grote projecten van Franssen, zoals Europa I en II.

(→ BIBL. 46, 49, 50, 88, 93, 102)

WONING POURCELET

Stadionstraat 7, 1190 Vorst
1927-29

Opdrachtgever: V. Pourcelet

Tweede vermelding voor de Prijs Van de Ven in 1929

Deze kleine woning staat in een hellende straat die uitkomt bij de hoofdingang van het stadion Joseph Marien, dat officieel werd geopend in 1919 en ontworpen is door architect Albert Callewaert. De wijk ontstond voor een groot deel tijdens het interbellum en telt talrijke woningen en appartementsblokken die typisch zijn voor de art deco en het latelecticisme. We vinden er ook enkele embryonale voorbeelden van het modernisme.

Dit is een van de eerste realisaties van Franssen. Hij ontwierp de woning na Villa Cappuyns in het Vlaams-Brabantse Neerijse. Deze grote dokterswoning in Vorst leverde de architect enige bekendheid. In 1929 diende hij ze in voor de prestigieuze Prijs Van de Ven en hij behaalde een tweede vermelding. Door die erkenning was zijn carrière definitief gelanceerd en ze bezorgde hem heel wat opdrachten, vooral kleine eengezinswoningen in Brussel [Vercauteren, Lefèvere, Sweerts, Blank]. In deze eerste periode van zijn productie was in zijn architecturale taal een geleidelijke overgang te zien van de typische art-deco-oplossingen naar een meer essentiële en sobere taal die paste in de opkomende Belgische moderne beweging en die hem toegang verleende tot modernistische architectenverenigingen, netwerken waarvoor hij zich zijn hele leven bleef inzetten.

Het gebouw van 6 meter breed en 9 meter diep heeft op de benedenverdieping een bureau aan de straatkant en een woonkamer aan de tuinkant, met een keuken die doorloopt in een klein extra volume. Op de bovenverdieping zijn er twee slaapkamers, een badkamer en een bergruimte.

De gevel is van rode belvédèrebaksteen, met zwarte verticale voegen en uitgeholde

horizontale. De onderbouw, vensterbanken en daklijsten zijn van hardsteen. Rond de vensteropeningen verrijken verschillende metselverbanden de compositie en ze zorgen voor een plastische expressie die contrasteert met de naburige woningen. Die bouwkundige virtuositeit illustreert de invloed van de Nederlandse School, die we vaak terugvinden in Belgische gebouwen uit die tijd, vooral in Vlaanderen. De achtergevel, die eenvoudiger is dan de hoofdgevel, is ook bekleed met belvédèrebaksteen.

De inventieve details van het metselverband zijn een terugkerend element in heel veel realisaties van Franssen in Brussel en in de omgeving van Leuven. Ze tonen zijn aandacht voor de expressieve dimensie van zijn architectuur, terwijl hij tegelijkertijd in zijn plannen ook een grote rationale en pragmatische strengheid aan de dag legde.

De vervanging van het originele lijstwerk en de voordeur betekent een aanzienlijk verlies voor de kwaliteit van het gevelontwerp.

(→ BIBL. 3, 4, 86, 100, 113)

Straatgevel. Historische foto